

SABELLICO, MARULIĆEV »ČITATELJ«

Charles Béné

Poznato je kakav bijaše uspjeh djela Valerija Maksima *Dictorum factorumque memorabilium libri VI*. Ako 14. stoljeće s Petrarcom te 15. s Marzagaiom iz Verone i Giovannijem Conversinijem iz Ravenne pokazuju kako Valerije Maksim u Italiji neprestance pobuđuje nasljedovatelje,¹ više će iznenaditi da se samo u prvom desetljeću 16. stoljeća pojavilo nekoliko novih zbirki *exempla* koje se manje ili više eksplicitno vezuju za Valerija Maksima. Evo ih redom kako su objelodanjene:

1507. Marko Marulić Splitsanin: *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*, F. Lucensis, Venetiis MDVI²

1508. Marcantonio Coccio Sabellico: *Exemplorum libri decem*, Joa. Bartholomeus, Venetiis MDVII³

Premda oba imaju u naslovu riječ *exempla*, ta djela kao da su u svemu ostalom posve suprotne naravi.

Marulić ima točno određen i isključivo religiozan cilj. Riječ je doista o upućivanju u čestit život po primjerima svetaca, tj. naglasak je stavljen na duhovno formiranje. Ta *Institucija*, posvema nadahnuta modernom pobožnošću (*Devotio moderna*) i Kempencčevom *Imitacijom*, koju je Marulić preveo na hrvatski,⁴ vodi nas od preziranja zemaljskih dobara (I, 1) do posljednjih stvari i do napokonjeg suda (VI), pri čemu se na pripadajućim mjestima razmatra o čitanju svetih knjiga, molitvi, bogoslovnim krepostima, čudorednim krepostima i naposljetku o pripravljanju za smrt.

¹ Usp. Benjamin G. Kohl (SAD): *Valerius Maximus and the Early Italian Renaissance*, Congrès de Toronto (1988). Dorothy Schullian: *Valerius Maximus: Imitators*. Catalogus translationum, sv. 5, 1984.

² Usp. M. Marulić, *Institucija*, Književni krug, Split, 1986. i 1987 (u 3 sveska).

³ Usp. izdanje Joa. Bartholomeus, Venetiis MDVII. Tim dvama djelima trebalo bi dodati *De dictis factisque memorabilibus collectanea* Battiste Fregosa, Milano 1509. No posrijedi je latinski prijevod djela sastavljena na talijanskom koncem 15. st. i prevedena koju godinu poslije. Poput Sabellica, i on u stopu slijedi Valerija Maksima i antičkim primjerima dodaje moderne.

⁴ Taj prijevod, uz pridodani latinski tekst, objavio Književni krug 1989. O pokretu *Devotio moderna* v. A. Hyma, *The Christian Renaissance. A History of the Devotio Moderna*, New York 1925.

Nakanom *Institucije* objašnjava se obilje prostora dano svakom primjeru i brojnost biblijskih referenci. Zaista, svako poglavlje — a često su vrlo zamašna — donosi velik broj primjera (često više od dvadesetak) važnih ličnosti, na glasu zbog svetosti, ali vazda odabranih unutar biblijske i uopće kršćanske tradicije.

Ta je nakana potvrđena u *Posveti*. Isključujući u potpunosti neznabožačke primjere Marulić ne krzma ni časa da ukaže na nadmoć kršćana: "Neka, dakle, koji hoće slijede Katone, Scipione, Fabricije i Kamile, neka se povode za Sokratom, Pitagorom, Platonom i ostalim naučavateljima ljudske mudrosti, mi nastojmo prosuditi i dostići djela i vladanje patrijarha, otaca i proroka, Krista i apostola te svetaca jednoga i drugoga Zavjeta..." A mi se ostavimo onih "što su propali u mraku zablude koristeći sav svoj mar i sav svoj trud da bi stekli slavu u ljudi, no zastranjajući od istinske mudrosti".⁵

Zapravo, više nego Valerija Maksima, čije poganske primjere zabacuje, čini se da Marulić i općim nacrtom (riječ je o savjetima za kršćanski život) i odabirom primjera (isključivo svetih) nastavlja i razvija jedno djelo pripisano sv. Bernardu: *De modo bene vivendi*,⁶ no pri tome se, u duhu pokreta *devotio moderna*, obraća laicima.

Sabellicovo djelo, nasuprot Marulićevu, izrijeком se poziva na obrazac i uzor Valerija Maksima. No odabrani naslov dobro obilježuje izvornost Sabellicove knjige: *Exemplorum ethnicorum et christianorum libri X*. Opći raspored slijedi ljudski život od rođenja do smrti. No za razliku od Valerija Maksima Sabellico "spaja svetu i profanu povijest, vazda budno pazeći da sveti primjeri prethode profanima". Tako se u svakom poglavlju najprije iznose primjeri preuzeti iz kršćanske tradicije (biblijske, evanđeoske, patrističke, srednjovjekovne, moderne), dok se *ethnicorum exempla* predočavaju u drugom dijelu.

Dva nas predgovora obavješćuju o svrsi djela i okolnostima njegova objelodanjenja. U posveti mletačkomu duždu Leonardu, Baptista Egnatius jasno govori da se prihvatio objavljivanja djela — iako nije dovršeno — na silno zahtijevanje Sabellica, s kojim se izmirio na njegovoj samrtničkoj postelji. Izričući mu pohvale, naglašava autorovu darovitost, njegovu "zadivljujuću jezgrovitost" te u dva navrata, u toj posveti i u svom proslavu čitatelju, ponavlja da je pomno ispravio, koliko je mogao ("*pro virili*"), greške u rukopisu. Treba li dodati kako tim uvodnim tekstovima prethode dvije kratke pjesme, prva u cijelosti posvećena slavi samoga Baptiste Egnacija a druga u čast Sabellica, koji je prikazan kao ravan Ciceronu?⁷

Različit je i način prikazivanja. Kod Marulića svako poglavlje donosi velik broj primjera preuzetih bilo iz Biblije, bilo iz srednjovjekovne tradicije (J. de Voragine...), bilo iz suvremenih zbivanja. Uz to, svaki je primjer popraćen opširnim tumačenjem i providen navodima iz Staroga i Novog zavjeta, da bi se uzmogao izvesti duhovni smisao primjera. Sabellico pak iznosi malen broj primjera (rijetko više od desetak), i to na krajnje sažet način. Nijedan primjer nikada ne prelazi dva ili tri retka, što navodi na pomisao kako je, zapravo, posrijedi katalog važnih osoba, predstavljenih u najkraćim mogućim crtama.

Zbog te korjenite razlike u orijentaciji, u strukturi i u prikazivanju dugo se vremena držalo da su ta dva djela međusobno potpuno neovisna. No bliskost datuma

⁵ Usp. *Institucija*, nav. izd., I, str. 278. Prijevod B. Glavičića.

⁶ Usp. Mirko Tomasović: *Marko Marulić*, Zagreb 1989, str. 54 i bilj. 68. Za taj predmet bila bi vrlo instruktivna jedna studija o zajedničkim točkama u djelu *De modo bene vivendi ad sororem*, pripisana sv. Bernardu, i Marulićevoj *Instituciji*.

⁷ Usp. Sabellico, n. dj., str. (2), (3) i (4); dvije pjesme nalaze se na str. (1).

(1507 : 1508), nakana da se za svaku temu predoče važne osobe iz kršćanske tradicije i — valja reći — poziv koji mi je upućen da predstavim ta djela u svjetlu svojstvene im izvornosti,⁸ naveli su me da pomnije pročitam ta dva proizvoda važna zbog teme o kojoj raspravljaju, ali nadasve zbog utjecaja na književnost 16. stoljeća.

No na svoje veliko iznenađenje utvrdio sam da u području koje im je zajedničko (primjeri iz Biblije i kršćanske tradicije) postoje među njima tako izrazite sličnosti da se to ne može razložito pripisati slučaju. Da budemo precizniji, takvom se usporedbom otkriva u Sabellicovoj knjizi dvadesetak poglavlja koja se čine vrlo srodnima nekim u Marulićevoj *Instituciji*, a raspoređena su u II, V, VIII, IX. i X. knjizi, pri čemu su dvije cjelokupne knjige: II (10 poglavlja) i V (8 poglavlja) — koje izrijekom raspravljaju o religioznom životu — upravo pokraćena transpozicija najvećega dijela Marulićeve *Institucije*. Te podudarnosti tiču se:

1. naslova poglavlja: nema nijednog od 22 dotična poglavlja koje ne bi imalo svoj ekvivalent u Marulićevu djelu; često su reproducirana s istim naslovom, kadšto povezana u istom redosljedu kao i kod Marulića.

2. njihova sadržaja: unutar svakoga od tih poglavlja nalazimo potpuno ista *exempla*, iznesena u istom redosljedu kao i kod Marulića. Vidjet ćemo, štoviše, da i razlike što se otkrivaju među dvama tekstovima (Sabellico pokraćuje ono što je Marulić razlagao s pomoću biblijskih citata; nadasve, on poglavlja "rasterećuje" zadržavajući od dvadeset ili trideset Marulićevih primjera tek desetak u svakom poglavlju) pružaju apsolutan dokaz da je upravo Sabellico plagirao Marulićevo djelo (a ne obratno) i da je to uradio s takvim nedomarom da se za nejasna mjesta (ili nerazumljive ili pogrešne riječi) u Sabellicovu tekstu ispravne lekcije mogu naći u odgovarajućim Marulićevim poglavljima.

POGLAVLJA KOJA JE SABELLICO PLAGIRAO

Čini se da je prije svega nužno upozoriti kako se plagijat ne odnosi ni na cjelokupno djelo *Exemplorum libri* ni na sva poglavlja Marulićeve *Institucije*. Zapravo, od deset knjiga, koliko ih obasiže Sabellicovo djelo, samo ih pet ovdje ulazi u razmatranje po tome što nešto duguju *Instituciji*, i to u nejednakoj mjeri: deset poglavlja Sabellicove II. i osam V. knjige duguju Marulićevoj *Instituciji* s v e. Naprotiv, u VIII. knjizi otkrivamo samo jedno takvo poglavlje (peto), u IX. knjizi jedno (prvo) i u X. knjizi dva (prvo i drugo). To iznosi, prema sadašnjem stanju mojega istraživanja, dvadeset dva od stotinjak poglavlja, koliko ih ukupno imaju *Exemplorum libri X*.⁹

S druge pak strane, ne može se ustvrditi da je Sabellico potkradao *Instituciju* u cijelosti. Od šest knjiga, koliko ih ima Marulićevo djelo, Sabellico se nikako nije služio šestom. Istini za volju, to je lako razumjeti: budući da ta knjiga ima za predmet napokonji sud, kaznu grešnika i slavu odabranih, bila je za Sabellica neupotrebljiva. On se naime, kako u antičkim tako i u svetim primjerima, držao ljudskoga životnog

⁸ Na pobliže proučavanje tih »suma« egzempla naveo me rad u okviru edicije *Etude Comparée des Littératures européennes*, pod ravnanjem Tibora Klaniczaya, Eve Kushner i Stegmanna.

⁹ Popis naslova svih poglavlja Sabellicova djela omogućuje nam da uočimo 22 poglavlja (podvučeno) koja se oslanjaju na Marulića (v. prilog 2).

tijeka od rođenja do smrti, čime je isključeno sve što se tiče posmrtno Objave. Naširoko je pak crpio iz prvih pet knjiga. Tako se, da budemo točniji, iz I. koristio petorim od ukupno deset poglavlja. To su pogl. 1 (o preziranju svijeta), 4 (o slavi), 8 (o siromaštvu), 9 (o samotnom životu) i 10 (o odmoru). Iz II. knjige korišteno je deset od dvanaest poglavlja: 1. i 2 (o molitvi), 4. i 5 (o razmatranju i o Sv. pismu), 6, 7, 8, 9, 11 (o vjeri) i 12 (o nadi). Iz III. knjige korišteno je šest poglavlja: 1, 2. i 3 (o ljubavi), 8, 9. i 10 (o odijevanju, ručnom radu i bičevanju). Iz IV. knjige upotrijebljena su samo dva poglavlja: 7. i 8 (o čudorednoj čistoći), a iz V. šest: 1 (o olaku suđenju), 2 (o nepravdi), 3. i 4 (o trpljenju), 5. i 6 (o primjerima mučenika).¹⁰

Takva se ograničenost, naravno, objašnjava činjenicom da brojna poglavlja *Institucije* koja se pobliže tiču kršćanskoga nauka, svećenstva, sakramenata ili konačnih stvari bijahu neupotrebljiva u okviru Sabellicove knjige, koja uvijek očituje brižljivo nastojanje da se uspostavi paralela između antičkih i kršćanskih primjera.

* * *

Koristi li se Sabellico vještinom prerusavanja? Valja primijetiti da se za većinu poglavlja nadahnutih Marulićem Sabellico nije ni potrudio da preinači naslove ili redosljed. Tako tri posljednja poglavlja Sabellicove II. knjige:

- Sab. II, 8: *De vestitu et cultu corporis*,
 II, 9: *De operibus manu exercendis*,
 II, 10: *De corporis castigatione*,

vjerno oponašaju tri posljednja poglavlja III. knjige *Institucije*:

- Mar. III, 8: *De vestitu cultuque corporis*,
 III, 9: *De operibus manu exercendis*,
 III, 10: *De corporis castigatione per flagella*.

Pokazuju se samo dvije sitnije preinake: pogl. 8 — *cultuque* postaje *et cultu*; pogl. 10 — *per flagella* je u Sabellica izostavljeno.

Za prva tri poglavlja Sabellicove V. knjige vrijede iste opaske:

- Sab. V, 1: *De charitate in Deum*,
 V, 2: *De charitate erga homines*,
 V, 3: *De charitate erga inimicos*.

Ta se tri poglavlja nalaze u istom redosljedu i na istom položaju, ali u III. knjizi:

- Mar. III, 1: *De charitate erga Deum*,
 III, 2: *De charitate erga proximum*,
 III, 3: *De charitate erga inimicos*.

Zamijetit će se da je pogl. 3. zadržano bez izmjena, da u 1. stoji *in* umjesto *erga* i da je u 2. *proximum* zamijenjeno neutralnijom riječju *homines*.

Na isti je način u većini slučajeva Marulićev naslov preuzet doslovno ili s neznatnom preinakom. No Sabellico si pridržava stanovitu slobodu. Često su pojedine riječi ili izrazi zamijenjeni sinonimima ili ekvivalentnim izrazima. Mar. I, 4: *De inani gloria fugienda* postaje kod Sabellica X, 1: *De inani gloria vitanda*. *De*

¹⁰ Prilog 1 prokazuje 28 poglavlja (podvučeno) kojima se koristio Sabellico.

patientia injuriae (Mar. V, 2) postaje kod Sabellica IV, 1: *De injuria ferenda*. Tu i tamo on naslov popunjuje: Marulićev *De contemplatione* postaje kod Sabellica *De contemplatione et meditatione solitaria*. Ponajčešće ga pokraćuje: tako Marulićev *De paupertate servanda* (I, 8) postaje kod Sabellica *De paupertate* (VIII, 5).

No nisu takvi postupci uvijek proizvoljni. Događa se da Sabellico pokraćuje naslov iz nužde. Svaki put kada u jedno poglavlje sažima građu dvaju ili čak pet Marulićevih, ponukan je da odabere drugačiji naslov. Tako je u pogl. *De castitate* (Sab. V, 6), koje donosi muške i ženske primjere dvaju poglavlja *Institucije* (IV, 7. i 8). Sažimajući u jedno pet poglavlja što ih je Marulić u II. knjizi posvetio vjeri: 6. i 8 (*Contra gentiles*), 7 (*Contra Judaeos*), 9 (*Contra magos*), 11 (*Contra haeticos*), Sabellico je odabrao naslov *De fide theologica*. Ista opaska vrijedi i za pogl. 7. i 8 (*De patientia*), koja se koriste Marulićevim pogl. 3, 4, 5. i 6. iz V. knjige *Institucije*.

Zbiva se pri tom da Sabellico potpuno preinači oznaku poglavlja, toliko da ono bez naročita upozorenja čitatelju postaje neprepoznatljivo. Najizrazitiji je primjer 1. poglavlje Sabellicove II. knjige: *De contemptu divitiarum*, koje nasljeđuje 1. poglavlje I. knjige *Institucije: De terrenis bonis contemnendis propter Christum*. Budući da se radi o 1. pogl. II. knjige i da se pod tim naslovom reproducira 1. pogl. I. knjige *Institucije*, moglo bi se pretpostaviti kako Sabellico nije htio već od prvoga poglavlja čitatelju skrenuti pozornost na sličnost s Marulićem.¹¹ Isto se može pretpostaviti i glede 4. pogl. II. knjige, gdje Marulićevo *De cura et modo orandi* (II, 1) postaje kod Sabellica *De vario precandi ritu* (II, 4). Tu se opet radi o Marulićevu 1. poglavlju, pa je postojala opasnost da sličnost privuče pozornost. No moguće je da su preinake posljedak Sabellicova kreativnog nastojanja, jer se on nimalo ne žaca na trima prvim mjestima V. knjige ponoviti naslove triju prvih poglavlja Marulićeve III. knjige, i to potpuno istim riječima kao u *Instituciji*.

IZBOR PRIMJERA

Navedene podudarnosti, koliko god bile zbunjujuće, imaju tek vrijednost putokaza: one su pobudile pozornost i uputile na poglavlja što su mogla biti obogaćena građom uzetom od Marulića. No, valja primijetiti, nisu same po sebi bile dokazom, jer se više nego jedan od spomenutih naslova nalazi u većini zbirki *exempla*, osobito kod samoga Valerija Maksima.¹²

Tek proučavanje primjera u svakom pojedinom od "osumnjichenih" poglavlja može potkrijepiti — ili obeskrjepiti — pretpostavku o Sabellicovoj "posudbi". Evo dakle: ne samo da u 22 spomenuta poglavlja nema nijednog Sabellicova primjera koji se ne bi već nalazio u odgovarajućem poglavlju *Institucije*, nego se — a to je ovdje opće pravilo — oni nižu u istom redosljedju kao kod Marulića.

Ipak, nije posrijedi tek golo prepisivanje. Sabellico se i u svetim i u poganskim primjerima svjesno ograničio na kojih desetak po poglavlju, dok Marulić uvijek

¹¹ U vezi s time treba napomenuti da je tim problemima često cilj ukloniti odveć specificiranu kršćansku referenciju. Tako je Marulićevo »*propter Christum*« (I, 1) nužno izostavljeno jer Sabellico iznosi antičke primjere.

¹² Navedimo *De paupertate* (Valerije Maksim, IV, 4) ili *De patientia* (*ibid*, III, 3). Zamijetiti je da se velik broj Sabellicovih naslova nalazi kod Valerija Maksima; kadšto su spojeni u jedan: usp. Sab. IX. 8, 9, 11 (*Somniis, prodigiis, ominibus*) i Val. Max. I, 7, 6, 5. No ispitivanje je pokazalo da se Sabellico pri odabiru primjera namjerno udaljio od rimskog modela.

kudikamo prekoračuje taj broj (nalazimo od 20 do 40 primjera, pa i više). Tako je priličan broj primjera navlaš ispušten. No sam odabir dodatan je dokaz "posudbe": ako i jesu neki primjeri izostavljeni, uvijek je — a to raspršuje svaku sumnju — pomno poštovan Marulićev redosljed.

Razmotrimo, primjera radi, 1. pogl. Sabellicove II. knjige: *De contemptu divitiarum*, koje iznosi 9 svetačkih primjera. Odgovarajuće Marulićevo poglavlje: *De terrenis bonis contemnendis propter Christum* (I, 1) navodi ih 23:

- 5 apostola i Isusovih učenika,
- 6 glasovitih pobožnika,
- 5 primjera supružnika,
- 3 primjera kraljeva,
- 4 ženska primjera.

Od ta 23 primjera Sabellico zadržava: — Pet apostola i Isusovih učenika: Matej, Bartolomej, Lazar, Marta i Magdalena. Jedina razlika: dok je Marulić Martu, Mariju i Lazara predstavio zajedno, Sabellico najprije predstavlja Lazara (prvo muškarci!), a zatim Martu i Magdalenu, prihvaćajući tezu uvriježenu u njegovoj epohi, po kojoj grešnica bijaše Martina sestra.

— Od šest pobožnika koje je naveo Marulić: Grgura, Nikole, Abrahama Egipatskog, Hilariona, Benedikta i Nivarda, brata sv. Bernarda od Clairvauxa, Sabellico zadržava sv. Grgura, sv. Nikolu i sv. Benedikta. Bjelodano je da je odabrao najpoznatije.

— Preostajale kod Marulića još 12 primjera: pet supružnika, tri kraljeva i četiri žena. Od njih Sabellico zadržava samo primjer rimskog vojskovođe Galikana, koji se na vrhuncu časti odrekao supruge, Konstantinove kćeri, da bi se zavjetovao služiti Kristu.

Tako Sabellico, makar je izostavio 14 od 23 primjera predložka, jasno pokazuje da je redom slijedio Marulićev tekst, preskačući unutar ili na koncu poglavlja sve što mu se činilo odveć neobičnim ili suvišnim. Treba li upozoriti da je preuzete Marulićeve primjere zadržao u izvornom redosljedu?¹³

Iste se opaske mogu iznijeti za svako od 22 poglavlja inspirirana *Institucijom*. Treba li navesti još jedan primjer? Poglavlje *De vigiliis somnoque et strato* (Sab. II, 3) vjerno oponaša istoimeno poglavlje *Institucije* (I, 10). Sabellico iznosi samo 12 od Marulićevih 16 primjera. No zamijetiti je da je zadržano prvih 5, dok je izbor izvršen među sljedećih 11: od 7 primjera muškaraca ukinuta su 2, a od 4 primjera žena Sabellico se smilovao samo Pauli i Otiliji.¹⁴

Vrijedno je truda zadržati se na 1. poglavlju II. Marulićeve knjige, *De cura et modo orandi*. Od tridesetak primjera što ih iznosi Marulić, Sabellico zadržava, u redosljedu predložka, sedam prvih primjera, zatim brzo prelistavajući poglavlje preuzima deseti (Bartolomej), osamnaesti (Širijac Izak), dvadeset sedmi (Ana), trideseti (koji naziva druga Ana) i, vraćajući se, zamjećuje dvadeset osmi (Sara, Ragu-elova kći), da bi dovršio poglavlje trideset prvim primjerom, Djevicom Marijom.¹⁵

Još jedna zanimljivost: poglavlje *De contemplatione et meditatione solitaria* (Sab. II, 6) točno reproducira poglavlje *De contemplatione* iz *Institucije* (II, 4). Od

¹³ N. dj., str. 285–293, i Sabellico n. dj. XIII r i v; 15 r (v. prilog 3)

¹⁴ Usp. *Institucija*, nav. izd., str. 362–368. i Sabellico n. dj. XVII r i v

¹⁵ Usp. *Institucija*, nav. izd., str. 369–381 i Sabellico, n. dj., XVIII v, XIX r i v.

18 primjera što ih iznosi Marulić, Sabellico zadržava prvih pet i posljednjih pet, a od preostalih osam imena preuzima dva.¹⁶

Čini se da nema smisla nastavljati, osim da bi se zabilježilo neustručavanje (ili lijenost) Sabellica, koji vrlo često zadrži prvih pet-šest primjera u nizu, a zatim odabire ili izostavlja...

* * *

Uz to što Sabellico u svakom poglavlju ukida stanovit broj primjera, uklanjajući najradije manje poznate, a nadalje one koji imaju tu manu da nisu navedeni među prvima, zamijetiti je također da i pokraćuje, i to korjenito, Marulićevo izlaganje — sažimljući i, nadalje, ispuštajući sve biblijske citate. Poglavlje *De vigiliis somnoque et stratu* (Inst. I, 10) pruža za to dobre primjere. Ako se za prvog imenovanoga, Euagrija, zadovoljava time da preuzme navod iz sv. Pavla (1 Sol 5, 5), naprotiv za primjere Hilariona, Pastumija i Onufrija on uklanja sva tri navoda (Am 6, 4; Iz 26, 9; Ps 134, 1–2). To se može razumjeti, jer Sabellico nije sebi stavio u zadaću da napiše kršćansku *Instituciju*, pa je, naravno, ono što kod Marulića bijahu živi i formativni primjeri, kod Sabellica postalo prilično suhoparnim nabranjem.

Kad Sabellico u jednoj ili dvije rečenice rezimira Marulićev primjer, kadšto točno reproducira tijek teksta, s istim riječima, no najčešće reproducira misli, zamjenjujući svaku riječ *Institucije* sinonimom. Predstavljajući tako u poglavlju *De solitaria vita* (II, 2) primjer proroka Ilije, Sabellico gotovo doslovno ponavlja Marulića:

Marulić: "*Heliam in torrente Charith prope Jordanem a corvis nutritum...*" (I, 9; str 350)

Sabellico: "*Helias, prophetarum unus in solitudine ad torrentem Charith, circa Jordanis fluvium corvorum ministerio cibatus est*" (II, 2)¹⁷

Primjećuje se zamjena prijedloga *in* i *prope*, koji postaju *ad* i *circa*, dok umjesto *nutritum* stoji *cibatus est*. Znakovit je primjer Jeronimov u istom poglavlju. Osmnaest Marulićevih redaka svedeno je na šest; biblijski citat iz *Pjesme nad pjesmama* I, 3 izostavljen je; od cijeloga teksta Sabellico je odabrao nekoliko redaka pogodnih da ilustriraju njegovu nakanu, i on ih prenosi zadržavajući osnovne riječi:

Marulić: "*scorpionum tantum et ferarum socius, sacco vestitus, humi cubans*" (I, 10, str. 358),

postaje kod Sabellica:

"*scorpionibus et feris infestus, sacco amictus, humi cubans*"

Sve bitne riječi su sačuvane, samo je *vestitus* zamijenjeno s *amictus*.¹⁸

* * *

Plagijat je još očitiji kad Sabellico uzima više Marulićevih poglavlja da bi ih sazeo u jedno. Poučno je u tom pogledu poglavlje *De castitate*. U dvama poglavljima posvećenim ćudorednoj čistoći (*Institucija*, IV, 7 i 8) Marulić je naveo najprije

¹⁶ Usp. *Institucija* str. 402–412 i Sabellico XXI r i v, XXII r (v. prilog 4)

¹⁷ Usp. *Institucija* I, 9 (str. 350) i Sabellico, n.dj., II, 2 (XV v)

¹⁸ *Institucija* I, str. 358 i Sab. XVI v

muške (49) a zatim u sljedećem poglavlju ženske primjere (više od pedesetak). Povevši se za svojim predloškom, Sabellico navodi, iznimno, trideset šest muških primjera; naprotiv, koristeći se sljedećim poglavljem zadržava tek četiri ženska primjera, koje smješta u nastavku muških. No dok poštuje redosljed onih prvih, za ženske primjere, bez vidljiva razloga, malko preinačuje Marulićev raspored: Suzana, koja je bila navedena prva, prelazi na posljednje mjesto.¹⁹

Egzemplaran je slučaj poglavlje *De fide theologica* (V, 4). Tu je također posrijedi hipertrofirano poglavlje, no razlog je jednostavan: Sabellico je crpio iz pet poglavlja *Institucije* posvećenih istoj temi (II, 6, 7, 8, 9, 11). Marulić se naime prihvatio obrane vjere, a protiv pogana (u dva poglavlja), Židova, vračeva, filozofa i krivovjeraca. Samo poglavlje protiv filozofa potpuno je zanemareno: možemo se, uostalom, upitati zašto. No Sabellico je sustavno uzimao iz ostalih pet poglavlja i može se ustvrditi da je najprije odabirao dva, tri ili četiri primjera s početka. Tako dolazimo do ukupno sedamnaest primjera, što uvelike prelazi uobičajenu Sabellicovu kvotu.²⁰

* * *

Iako same sličnosti među tekstovima priskrbuju dokaze o "posudbi", dužni smo ipak primijetiti da i različnosti — zapravo su posrijedi grube pogreške — odlučno potvrđuju plagijat. Već i samo poglavlje *De vigiliis somnoque et strato* nudi nam dva instruktivna primjera. Naime, iznoseći primjere pustinjaka, Marulić (I, 10) navodi Pastumija, kojemu je "posteljom bilo golo tlo što bi ga kadšto još namjerno posuo šljunkom". U istom poglavlju (II, 3) i na istom mjestu, Sabellico nam predstavlja "Dasumija" ("*Dassumius*"), koji je također "lijegao na samo tlo, nadodavši još oštar šljunak".²¹ Kako je ime *Pastumius* moglo postati *Dassumius*, što je osoba potpuno nepostojeća, ako ne upravo pogrešnom lekcijom imena *Pastumius*? Na osnovi toga dopuštena je pomisao da je Sabellico radio navrat-nanos i na temelju slabo čitljiva rukopisa.

Isto poglavlje nudi još jednu grešku iste vrste, ali još neobjašnjiviju. Marulić je prikazao Vincencija, "*non mediocre ordinis praedicatorum ornamentum*", precizirajući da je lijegao bilo "*durius*" na nasječno granje, bilo "*mollius*" na slamu, bilo "*honestius*" na vreću. Sabellico na istom mjestu prikazuje Inocencija "*ex calagoritani familia*" koji također liježe na nasječno granje, na slamu ili na vreću. Posrijedi je dakle ista ličnost.²² No kako se Vincencije mogao probraziti u Inocencija, ako ne u brzom, i netočnom, čitanju rukopisa? Najzačudnije jest što taj Vincencije (Ferrier) ne bijaše Sabellicu nepoznat: on ga spominjaše već u svojem djelu *Eneade* (*Enneades*, X, 6), izvješćujući naročito o njegovoj kanonizaciji istoga onog dana kada je na papinsku stolicu zasjeo Pio II. Piccolomini. Treba li pomisliti da je Sabellico, napadnut bolešću koja će mu 1606. dokrajčiti život, već tada bio u teškom stanju?²³

¹⁹ *Institucija II*, str. 549–584; Sab. V, 6, str. LVII–LXXI.

²⁰ *Institucija I*, str. 420–440; Sab. str. LXIV–LXVIII.

²¹ *Institucija I*, str. 363, Sab. XVII r.

²² *Institucija I*, str. 365, Sab. XVII v

²³ Sabellicus: *Rhapsodiae historiarum enneades X*, pogl. 6, izd. Jodocus Ascensius, 1509, str. 323 r.

Tu pretpostavku kao da potvrđuje teška povijesna greška što se nalazi u poglavlju *De contemplatione et meditatione solitaria* (II, 6). Marulić je u odgovarajućem poglavlju (II, 4) prikazao, kao posljednji primjer, djevicu Klaru, učenicu "blaženoga Franje". I Sabellico kao posljednji primjer predstavlja Klaru, no za razliku od Marulića, on ga hrabro naslovljuje *De Clara, divi Francisci sorore*. Da se ne radi o lapsusu, uvjerava nas sljedeći redak, u kojem čitamo: "*Clara, Francisci Asisiaci soror*".²⁴

Kako objasniti postupak Sabellicov, koji je Klaru, kćer plemićke porodice, pretvorio u sestru sv. Franje, sina bogatih trgovaca? Možda se sjetio rodbinskih odnosa što povezivahu sv. Benedikta i sv. Skolastiku, koji doista bijahu brat i sestra? Uvid u *Eneade* ukazuje da se možda i tu radi o lošim uvjetima u kojima je Sabellico radio. U više navrata on spominje sv. Klaru: njezinu kanonizaciju, utemeljenje reda zavjetovana siromaštvu, napokon piše joj elogij. Ta tri spomena nalaze se u IX knjizi *Eneada*, u pogl. 6. No tu ni u jednom času ne proglašava Klaru Franjinom sestrom.²⁵

* * *

Ostaje da promotrimo Sabellicov način rada. Brojna poglavlja koja su ostala nedovršena pokazuju u kolikoj se mjeri čutio onesposobljenim kad bi ostao bez Marulićeve pomoći. Najveći ih se dio svodi ponajčešće na poganske primjere, a među "svetima" susreću se, u povodu raskošnih obroka, "gozbe što se priređuju u Mlecima"; u povodu srdžbe "srdžba sinagoge"; glede srdžbe kneževa "stranke u talijanskim gradovima".²⁶

VRIJEME »POSUDBE«

Kako se čini, o Sabellicovoj "posudbi" nema nikakve dvojbe: možemo li kušati odrediti joj datum? Jedno je sigurno: budući da je Sabellico umro 1506, dakle u godini kojom je datirano prvo poznato izdanje *Institucije*, nije se mogao koristiti tim izdanjem za svoje djelo koje će se pojaviti 1508. No razni nam dokumenti dopuštaju pomisao da je *Institucija* bila završena znatno prije toga datuma — pet godina, možda i osam. Naime, kako je zamijetio Drago Šimundža u svojem predgovoru *Instituciji*, Marulić citirajući *Mk* 13, 33; 35; 37 precizira da su te riječi izrečene "prije 1466 godina", po čemu bi sastavljanje djela trebalo smjestiti između 1496. i 1499.²⁷ Čini se da taj rani datum potvrđuju sasvim nedavna otkrića oca Petra Runje u Vatikanskoj knjižnici. U članku objavljenju 1992. on naznačuje dva rukopisa koji spominju izdanja *Institucije* ranija od 1506. Ponajprije, *Codex* 11281 ukazuje na mletačko izdanje iz 1498; k tome, *Codex* 11269 bilježi primjerak objelodanjen u Mlecima 1501.²⁸

²⁴ *Institucija* II, 4, str. 409–410; Sab. II, 6, str. XXII r. (v. prilog 4)

²⁵ *Enneas* IX, knj. VI, nav. izd., str. 242 v, 245 r, 255 v.

²⁶ Knj. X. nudi nadasve poglavlja svedena na poganske primjere: X, 8, 9, 10, 11, 15. Za raskošne obroke usp. VIII, 7; u pogl. *De ira principum in martyres* (IX, 4) govori se o »*factiosis Italiae urbibus*«; pogl. IX, 3, *De iracundia* navodi »srdžbu sinagoge«.

²⁷ Zahvaljujem ljubaznom M. Tomasoviću koji me uputio na tri dokumenta što omogućuju makar približnu dataciju Sabellicove »posudbe«. V. uvod u *Instituciju* D. Šimundže, nav. izd. str. 17.

²⁸ Petar Runje, »*Inkunabule Marka Marulića*« u časopisu *Marulić*, 4/1992, str. 476–479. O tom otkriću piše *Novi Vjesnik*, 23. IX. 1992.

Šedam Marulićevih pisama, također nedavno otkrivenih, napisanih između 1501. i 1516, obznanjuju nam da je on, koji je prebivao u Splitu, povjeravao rukopise svojih djela korespondentima u Mlecima, Jeronimu Čipiku i Jakovu Grassolariju, kanoniku Sv. Marka. Pisma uz to pokazuju da su njegovi dopisnici uzimali sebi vremena za donošenje suda i da dva rukopisa ne bijahu objelodanjena za njegova života.²⁹ Je li jedan od njih bio nepromišljen te povjerio rukopis *Institucije* Sabellicu? Nije nevjerovatno da bi oni kod priprema za prvo izdanje tako važna djela kao što je *Institucija* zatražili mišljenje ponajistaknutijega pisca u Mlecima, koji sam bijaše bibliotekarom Sv. Marka.

No sam nam Sabellico nudi najupečatljiviji dokument koji, čini se, dokazuje da su mu Marulićeva djela bila poznata znatno prije nego što su objavljena. Naime, u VIII. knjizi *Desete eneade*, navodeći pjesnike i govornike što bijahu slavni za pontifikata Siksta IV (1471 – 1484), spominje zaredom trojicu dalmatinskih pisaca; to su pjesnik *Aelius Cervinus Raghuseus*, govornik *Johannes Gozeus*, njegov sugrađanin, te *Marcus Marulus* iz Splita. Nabrajajući zatim, za Italiju, pjesnika Pontana iz Napulja, a zatim i druge pisce, tako istaknute kao Marsilija Ficina i Angela Poliziana, pokazuje on koliko je visoko cijenio Marka Marulića.³⁰ No najviše nas iznenaduje to što ga uvršćuje među pisce koji su se proslavili pod Sikstom IV. Njegov se pak pontifikat okončao 1484, dakle više od petnaest godina prije izdanja *Institucije* na koja je upozorio P. Runje. Dopuslimo li, što nije nemoguće, da je Sabellico naveo netočnu vremensku odrednicu, i dalje ostaje činjenica da su *Eneade* objelodanjene 1492, što znači da je rukopis dovršen barem godinu ranije te da je već u to vrijeme Sabellico imao najviše mišljenje o Marulićevim djelima. No kako ih je onda mogao poznavati? Nijedno od njih, koliko nam je poznato, nije izišlo 1492. Valja dakle pretpostaviti da Sabellico bijaše dobro upućen u Marulićevu književnu djelatnost te da mogao ocijeniti, i to svakako iz rukopisa, ono što je ovaj dotad napisao. Tako bi se, čini se, otvorila i mogućnost za Sabellicovo potkranje.

SUDBINA DJELA

Krupne omaške i greške na koje smo ukazali kanda bacaju nešto svjetla na sudbinu djela. Činjenica da su ostale neopažene govori nam o ozbiljnosti kako izdavača tako i ispravaka unesenih u rukopis i u susljedna izdanja.

Tako prvi izdavač djela Baptista Egnatius, objašnjavajući u dugu predgovoru okolnosti objavljivanja, u dva navrata govori, kao što smo spomenuli, da je rukopis ispravio "*pro virili*".³¹ Nema razloga sumnjati da je takav zahvat poduzet, no dvije krupne zabune u 3. poglavlju II. knjige i gruba greška glede sv. Klare u 6. poglavlju

²⁹ Usp. Miloš Milošević, »Šedam nepoznatih pisama Marka Marulića«, *Mogućnosti* 11–12/1991, str. 933–984 i *Colloquia Maruliana I*, Split 1992, str. 5–56. Pisma su donesena s fotografijama originalnog rukopisa te u transkripciji.

³⁰ Sabellico, *Enneas X*, knj. VIII, nav. izd. fol. CCCXXIX r; v. i Stephanus Krsić, *Bibliotheca Ragusina*, Zagreb 1977, str. 224. Još jedan dokaz Marulićeve glasovitosti prije 1490. pruža nam epigram što mu ga upućuje Bartolomeo Merula, nazivajući ga »*Castalidum cultor, celeberrime Marce*«. (Usp. L. Košuta, »Novi dokumenti o djelima Marka Marulića«, u *Colloquia Maruliana I*, Književni krug Split 1992, str. 69–70.

³¹ Usp. M. A. Sabellicus, *Exemplorum libri X*, izd. Bartholomeus, Venetiis 1507. Posveta Leonardu Laur., str. (4): »*pro virili opus hoc emendavimus*«; »*Ad lectorem*«, str. (5): »*pro virili*«

iste knjige dokazuju, čini se, da se s ispravljanjem, ako ga je i bilo, nije odmaklo dalje od I. knjige, ili da je rukopis čitan vrlo brzo i vrlo površno.

Nedovršenost djea i bjelodane greške nisu smetale da ono ubrzo doživi brojna izdanja. Navodimo, nakon mletačkoga (1507), strasbourgška (1509, 1518), tri uza-stopna izdanja u Parizu (1509, 1513, 1514) i napokon u Baselu (1541, 1555), ne računajući *Opera omnia* iz 1560. Bolji prijam jedno nedovršeno djelo nije moglo imati. Tome je nesumnjivo pidonijela slava što ju je Sabellico stekao osobito zahvaljujući izdanjima klasika i povijesnom djelu o Mlecima. Pariško izdanje iz 1509. daje naslutiti razloge takvu uspjehu. Naime, Beatus Rhenanus u predgovoru upućenu Picu della Mirandola izriče zanosnu pohvalu Sabellicu, a za djelo ističe da je u njemu udružio mudrost i pobožnost, da je iznio primjere iz Staroga i Novog zavjeta te da je svete primjere uvijek metnuo ispred profanih. K tome, preuzimajući tezu koju je Marulić široko razvio u predgovoru *Institucije*, tvrdi kako postoje tisuće svetih primjera koji se mogu usporediti s najslavnijim primjerima antike, kao što je npr. Sokrat.³²

Veće pohvale nije moglo biti, utoliko više što za razliku od Egnacija Beatus Rhenanus ne naglašava krajnju sažetost Sabellicova izlaganja koja, valja to reći, predloženim primjerima znatno oduzima na težini.

No taj lijepi predgovor ne govori ništa o ispravnima grešaka prvotnog izdanja: i doista, poznate nam greške u II. knjizi ponavljaju se u istom obliku u izdanju iz 1509. i u svima sljedećima. To vrijedi, kako smo provjerom ustanovili, i za baselsko izdanje (1555) pa i za *Opera omnia* (Basel 1560).

Valja li iz toga zaključiti da Sabellicovoj knjizi izdavači nisu posvećivali nikakvu brigu? Da su je čitali prilično rastreseno? U svakom slučaju, ustvrditi je da će njezina nova izdanja potpuno prestati nakon 1560, da neće nijednom biti prevedena, čak ni na talijanski, što bi sve dokazivalo kako je ubrzo utonula u zaborav.

Je li potrebno napominjati kako je sasvim drugačije bilo s uspjehom Marulićeve *Institucije*? Poslije prvih izdanja, koja se neprestance nižu do 1555, *Institucija* će, zahvaljujući engleskom izgnaniku Johnu Fowleru, doživjeti dalja nova izdanja, vrlo pomno i znalacki prirečena, koja će se nizati sve do konca 17. stoljeća.³³ Bit će prevedena na važnije europske jezike (talijanski, njemački, francuski, portugalski, češki³⁴) i bit će najmilija knjiga npr. Franje Ksaverskoga.

* * *

No, na koncu, nije li Sabellico, najveći povjesničar Mletaka, kojemu su povijesne knjige i učena izdanja latinskih autora pronijela slavu diljem humanističke Europe, iskazao jedinstveno (makar i nehوتيčno) štovanje Maruliću time što je, kako vidjesmo, na pregršti crpio iz djela još nepoznata autora? Nije li na svoj način prorekao neprekinuti uspjeh što će ga *Institucija* doživljavati i u 16. i u 17. stoljeću?

(S francuskog preveo Bratislav Lučin)

³² Usp. M. A. Sabellico, *Exemplorum libri X*, Poncet le Preux, Paris 1508. J. Picu della Mirandoli. Beatus Rhenanus stavlja Sabellica uz bok Lefèvreu d'Étaples, Clichtoveu, Bovelu »...qui sapientiam cum pietate conjungunt«, i doziva u pamet »gentiles qui praeter simulacrum et imaginem virtutis nihil habuere«.

³³ Usp. Ch. Béné, »Marulić i Engleska«, *Colloquia Maruliana I*, Split 1992, str. 71–86 i *Mogućnosti*, 11–12/1991, str. 999–1015

³⁴ Za francuske prijevode vidi *B.H.R.* LII 1990 (3), str. 617–622 i Ch. Béné, »Anne d'Urfé et Marulić«, u: *Renaissance et phénomènes religieux*, Montbrison, 1990, str. 347–357.

M. MARVLI DE RELIGIOSE PLEQUE VIVENDI

INDEX CAPITVLORVM.

LIBER I.

D e terrenis bonis contemnendis propter Christum. c.1.	fol. 2
De elemosinis faciendis. cap. 2.	fol. 9
De hospitalitate seruanda. 3.	14
De inani gloria futienda. 4.	29
De humilitate appetenda. c.	35
De dignitatibus non concupiscendis. 6.	40
De auaritia vitanda. 7.	45
De paupertate seruanda. 8.	51
De vita solitari. 9.	61
De vigilijs, somnis, & stratis. 10.	70

LIBER II.

D e cura & modo orandi. c.1.	76
De orationis virtute. 2.	86
De tentationibus tempore orationis. 3.	101
De contemplatione. 4.	103
De scripturarum lectione. 5.	113
De fide vniu. Dei contra Gentes. 6.	120
De fide Christi contra Iudeos. 7.	121
De fide Christi contra Gentes. 8.	124
De fide Christi contra Magos. 9.	127
De fide Christi contra Philosophos. 10.	130
De fide Christi contra Hereticos. 11.	131
De spe diuine misericordie. 12.	136

LIBER III.

D e charitate erga Deum. c.1.	147
De charitate erga proximum. 2.	157
De charitate erga inimicos. 3.	167
De officio doctoris Evangelici. 4.	177
De sacerdotibus honorandis. 5.	185
De pace colenda. 6.	200
De consorcio habendo a fugiendo. 7.	210
De vestibus cultusque corporis. 8.	216
De operibus manus excellentis. 9.	222
De corporis castigatione per flagella. 10.	231

LIBER IIII.

D e corporis castigatione per ieiunium. 1.	237
De cibi potusque uoluntate ac parsimonia. 2.	250

D e obedientia seruanda. 1.	263
De veritate colenda mendacisq; fugienda. 4.	274
De mansuetudine animi. 5.	288
De sacrosanctate seruandisq; moderatione. 6.	294
De castitate seruanda exempla virorum. 7.	302
De castitate seruanda exempla suauitatum. 8.	317
De penitentia peccatorum per exempla veterum. 9.	333
De penitentia peccatorum per exempla nouorum. 10.	343
De peccatorum confessione. 11.	354
De sacrosancta Communione. 12.	371

LIBER V.

D e nomine temere indicando. 1.	388
De patientia iniuriam. 2.	404
De patientia damni. 3.	419
De patientia exortationis. 4.	425
De patientia martyrum sexus virilis. c.	437
De patientia martyrum femine sexus. 6.	448
De ratione resistendi diabolo. 7.	468
De persuerantia bene agendi. 8.	488
De mortis meditatione. 9.	498
De hora mortis. 10.	504
De Purgatorio. 11.	521

LIBER VI.

D e signis vltimi Iudicii. 1.	528
De Austri brisij persecutione. 2.	538
De die Iudicii inuenta. 3.	558
De apprehensione crucis & Christi interitumque Antichristi. c. 4.	544
De horrenda Christi ad iudicandum aduentu, & creaturarū aduersus peccatorū accensione, & igne quo consumenda sunt omnia. c. 5.	545
De resurrectione mortuorum. c. 6.	551
De Demoni defensus ad iudicandum viuis & mortuis. c. 7.	554
De sententia Christi aduersus impios. 8.	558
De sententia Apostolorum aduersus peccatores. c. 9.	559
De sententia Prophetarum aduersus iniquos. c. 10.	562
De damnatorum ad inferna abductione. c. 11.	570
De Sanctorum cum Christo ad celum ascensione. c. 12.	573
De damnatorum pena. c. 13.	576
De reuelationibus infernalium penarum. c. 14.	587
De Beatorum gloria. 15.	599
De reuelationibus Celsis beatitudinis. c. 16.	610

MARKI ANTONII SABELLICI EXEMPLORVM DE
INSIGNI ORTV. LIBER PRIMVS.

TABVLA

Index Capitum Totius operis.

Ex Primo Libro Capita

[DE Insigni omni	charta	1
De Insigni Infancia	charta	2
De Insigni Puertia	charta	4
De Insigni Adoleſcentia	charta	5
De Iuuentute	charta	7
De Senectute	charta	9
De Aetate decrepita	charta	11
De Insigni uitae exitu	charta	13

Ex Secundo Capita.

[De Contemptu diuinarum	charta	14
De Solitaria uita	charta	15
De Vigilis Iornog. & frato	charta	17
De Vano precandi ritu	charta	18
De Precum effectu	charta	19
De Contemplatione: & meditatione ſolitana	charta	21
De Lecturis delectis: adq. legē d. ratione	charta	23
De Vestitu. & cultu Corporis	charta	24
De Opibus manu exercendis	charta	26
De Corporis caſtigacione	charta	27

Ex Tertio Capita.

De Parentum. In liberos auctoritate	charta	29
De Liberosum institutione	charta	30
De Parentum ſeuera Animaduersione	charta	32
De Charitate Parentum erga liberos	charta	33
De Indulgētia & Amore conſugali	charta	35
De Filiorum Pietate in parentes	charta	36
De Mutuo amore: & charitate fratrum	charta	37
De Fide: & charitate ſeruorum erga dominos	charta	38
De Peculiaribus ſtudio: & monb. diuerſarū familiarū	charta	40
De Domestica diſcordia	charta	41

EX Quarto capita

DE Religionis institutione	charta	43
DE Religionis affectu	charta	44
DE Iuſticia	charta	46
DE Iniuſticia	charta	48
DE Fortitudine	charta	49
DE Fortitudine: adq. ignauia	charta	50
DE Prudentia	charta	53
DE Scilicetia & temeritate	charta	55
DE Temperantia	charta	56
DE Intemperantia	charta	58

EX Quinto capita

DE Charitate in Deum	charta	59
DE Charitate erga homines	charta	61
DE Crigine erga inimicos	charta	61
DE Fide Theologica	charta	64
DE Spe Theologica	charta	66
DE Caritate	charta	68
DE Patientia & tolerancia in aduerſis	charta	71
DE Patientia in dolore ſecundo	charta	71

EX Sexto Capita.

DE Peculiaribus Vrbium: & Pop. Inſtitutis	charta	74
DE Nouarum rerum inuentioibus	charta	76
DE Appellationibus: a iurure: aut a iurio impoſitis	charta	78
DE Moderacione uictoriae	charta	79
DE Cardibus memorabilibus	charta	81
DE Aitu: & ſolertia in fallendo hoſte	charta	82
DE Illuſtribus uictoris	charta	84
DE Imperatorū: & ducū in milites auctoritate	charta	85
DE Aemulatione	charta	86

EX Septimo uolumine capita.

DE Gratitudine: ſeu de iis qui grato ſuere aio	charta	88
DE Ingratitudine: ſeu de iis qui ing. ato ſuere aio.	charta	90
DE Diſcordia: & ſimilitate Principū in repu. adminiſtranda car.	charta	91
DE Priuatis hominū affectibus	charta	92
DE Honore doctinarū ſtudio exhibito	charta	94
DE . . . ospitali iure	charta	95
DE Proſpera fortuna	charta	96
DE Subita mutacione fortunae	charta	98

EX Octauo Capita

DE Charitate erga patriam	charta	101
DE Principum beniuolentia in ſuos	charta	102
DE Principum ſeuera & crudelitate	charta	103
DE Vitioue	charta	105
DE Paupertate	charta	106
DE Diuini	charta	108
DE Luxu conſuſionum	charta	110
DE Viti & morum mutacione	charta	111
DE Populorum odio in reges: & tyrānos	charta	112

EX Nono uolumine capita.

DE Inuidia Ferenda	charta	114
DE Inuidia	charta	116
DE Iracundia	charta	117
DE Ira Principum in Martyres	charta	117
DE Similibus caſibus & euentis	charta	118
DE Fortuita Laſcitate	charta	119
DE Dierum quorūdā felicitate	charta	119
DE Somnis	charta	121
DE Prodigis	charta	121
DE Offenſis	charta	123
DE Omnibus	charta	125
DE Praſagis	charta	126
DE Prudenter & falſe dictis	charta	127

EX Volumine decimo Exempla.

DE Inani gloria uitanda	charta	130
DE Temerario iudicio	charta	13
DE Conſtancia: & fiducia aduerſus dæmonū pſtigias	car.	13
DE Fraude & prauis conſiliis	charta	13
DE Impropiis dactibus	charta	130
DE Solertia animi	charta	137
DE Fame memorabili	charta	137
DE iis qui in atib. aut diſciplinis pſtantiffimi ſuere	char.	14
DE Memoria: & humanorū ſenſuum praſtantia	charta	14
DE Edacitate: & ingluuie hominum	charta	14
DE Sagitandi pericia	charta	14
DE Prodigioſo concubitu	charta	14
DE Extremis uoluntatibus	charta	14
DE Honore in deſunctos exhibito	charta	14
DE Funeribus ludis	charta	14

Finis indicis Capitum quae decem Exemplorū libri continent.

F I N I S .

LIBER SECVNDVS.

partes ad eam quam graeca uoce monasticen uocant: sequens ratio accommodabitur.

VI HOMINVM a primordio rerum unam aliquam humanam uitae partem sint insigniter fortis: sobria exemplorum relatione priore est libro demonstratum: qui sequitur & caeteri deinceps: non ut ille: exempla spatium collecta conueniant: sed in certum ordinem & generatim digesta: in quibus primum sibi locum uendicant: quae ad Ethicem pertinent. Est enim haec magistra uitae: caeterum quando & ipsa in suas diuiditur

DE CONTEMPTV DIVITIARVM.

DE Marthae Apostolo.

Athens ex qua. est uosissimo hominum ordine: erat enim publicanus: a paupertatis magistro accersitus grandem pecuniam reliquit caelestium rerum spem secutus: sed in nullo re quaestuosior quam in paupertatis complexu: rem terrenam & caducam contempsit: & quae aut casu aliquo amittenda fuerat aut in more reliquenda: est: quanto maiora adeptus: quantum ille ueritatis auctor a quo uocatus est: omnes qui unquam fuerint in terris: uirtute & sapientia antecelluit.

DE Bartholomeo apostolo.

Eliquit publicatus aurum: fuitque id hominum opinione magnus: sed illud multo maius: quod Bartholomeus regno stemmate fulgens piscatoribus se aequari passus est diuinarum rerum cupiditate captus: contempsit ille diuinas: hic se ipsum: ille se: terere desinit: hic regnare: quod tanto praecelans est honorum opinio: quanto turpius & calamitosius seruitute seruit.

DE Lazaro.

Inus fortasse miretur aliquis Lazarum: qui omne patrimonium: quod magnificum & amplum possedit: post Christi mortem uendidit: pecuniamque ex auctione coactam ad apostolorum pedes proiecit: dubium maiore pietatis an grati animi affectu: Dilixit ille Christum uehementer: sed se ipsum non odit: qui per illum ad uitam reuocatus fuerat.

DE Magdalena & Martha.

At ac nescio an maior etiam pietas in sororibus quarum haec Behaniam uendidit: illa Magdalum unde cognomen traxit: grandis pecunia in medium collata: sese ad eam pietatis cultum expedere: quem a ueritatis magistro domestica disciplina acceperant.

DE Diuo Gregorio.

Traxerunt Quintium alii uillas: pornicus: Theatra: aliaque infana aedificia: Gregorius qui prius senator dein Romanus fuit: pontifex: non populari auro: sed pietati & sanctimoniae additus: sex in scissis extruxit monasteria: unum Romanum in quem uisum uenit paternam domum: uisum hodie locus in Caelio cum uestigio uentus. Hoc ille sibi fabricfecit Gymnasium ad exercendam pietatem: hic sacris operatus est: omnia quae habuit pauperibus impendit: calcavit terrenam: ut caelum teneret: multa quidem multis dilargitus: sed plura omnino & meliora adeptus.

DE Diuo Nicolao.

Ani pietate censendus: doctrina licet & dignitate minor Nicolaus Patraeus Smyrnae antistes: qui amplum patrimonium per manus a patre acceptum pauperibus & egenis distribuere in quo illud exinuum atque omni quo memorabile: tantum auri aliena domui occulte intulit: ut mium filiarum patris: qui inuis ob inopiam inuitas prostiterat: auri abundans: factus: honesto puellas matrimonio locari: fuit hoc non solum inopiae consilere: sed muliebris etiam pudori: cuius iactura est omni egestate calamitosior.

DE Benedicto Abbate.

Issus Romae ex Nursia studians causa parentibus Benedictus moasticae uitae ex christianis primus auctor: urbem illecebrarum plenam cum studiis reliquit: in solitudine esse maluit: quam cum terrenae sapientiae affectatoribus desperare: in familia hodie late patet caelestium contemplatrix: magis quam studio: cultrix fuit: & haec cura eorum plenisque uerum magis se proficere auxilium in fruenta luce: quam quietenda.

DE Diuo Gallicano.

Acile est priuatae fortunae renunciare: sed ab honorum fastigio culmineque diuinarum spote decedere: arduum & difficile: in quo genere non parum consecutus est laudem Gallicanus: qui Romae dux exercitus post Thracas: Dacos: & Scythas bellicem domos Constantiam Constantini principis filiam sibi maximonice locatam ac bene conuenientem cum immensis opibus reliquit Christianae pietatis cultum complexus. Desiit itaque Caesaris gener esse factus est Christi miles: fuitque illi multo salubrius caelestis militiae esse: quam Romanae praesentis.

DE CONTEMPLATIONE ET MEDITATIONE SO-
LITARIA: CAPI. VI.

F

DE Mose.

Moses pphetarum omnium quū uetustate: uē sapientia p̄ci
cepe: dum diuina intentius contēplamr̄ timaturq; uniuersī
originē: p̄naci cura affectus? est quā de mūdi origine: & p
xima originib; scripsit nescias magis pie an felicitet: est etiā pars ho
minū illi multo maxima in re nō pauca p̄ueno cōsētu aspūlata.

DE Dauidē Rege.

Vit hic: cuius nūc memini: eorū quā precesserāt supra q̄ dī
ci possit inuifcus auctor: sed tā me hercule nec minus Da
uid rex futurorū: p̄ficius arguit plane fatidicā eius mentē nō
unius carminis ex multis milib; quā scripsit idubitatū eū: cā
regē quod ad cālestiū curā aminet: q̄tū iētiorē meditatioē p̄sentet
uel unū carnē nūcquā significat: manifestatq; inq; nubi certa &
occulta sapientia nūcquā iuxerim ille celi numen alloqueretur.

DE Petro Apostolo.

Secundū cenaculum Petrus Bariona ad horā sextam diei
spēctāsq; sursum uertus precabundus apparuit in celo cal
ma i quo uas imaginatus esse uidere feceris alioq; aialib;
referēt: sed quā Deus expiāse diceret: arbitrari sunt diuinā: rege
interpretēs ad Barionā manus id perānere: per quem humanā gē
tes quā in malo: dāmonū m̄ncipio tunc essent: uāgelica pradi
catione in gremium nascēntis ecclesie accēferentur.

DE Paulo Apostolo.

Aulus tarsēntis: qui difficile dētū est: acrior ne fuerit ab inī
tio Christianā hostis fidei: an uindex postea & assertor: dū
perinaci & iētūssimo cōatu cālestia n̄matur: ad tēnū usq;
cōelum animo & mente rapuē: est dubium an & corpore uidit
(quod sanis constat) quā ne fāti qdē licet hominī: ne dum cemet.

DE Io. Euangelista.

Vanī sagax ad hāc fuisse credēda est: q̄ cōelo p̄pius admo
ta meditatio illa Pathmica Jo. Zebēdi filii: p̄ quā & uide
re potuit & audir̄ tonū illud arcana i Apocalyp̄s lib; cō
gestā: op̄ arduū: sublime: aditu difficile: ac Delio natatore dignū.

DE Aurelio Augustino.

Dix̄ mulier quaedam obiscu nominis: Aurelium Augu
stinum in secreto sedentem. Ceterum profunde medita
tionū intentam. fēnit illa conuē de re: ut credere aequum
est: grani ac ferua pium: sapientēq; anūstitem consuluta: ac non nī

hil effata: quoniam nullum dabamr̄ responsum: ad ea quā dicebā
tur: inconsulta abiit: sibi & anūstis irata suam credere humilitatē
contēpnū fuisse: postmodie reuerā incidit in eum sacris operatēm
ceterum spiritu abrepta: uisa est sibi cemet Augustinum de T̄n̄ni
rate differētem: ac simul arcana uoce doceri se arbitrata est: non
neglectā fuisse se ab humanissimo anūstite: sed non animaduertā.

DE Thoma Aquinate.

Vid Thomas Christianā pietas p̄pugnaculum asserorū
ueritatis accerimus: an quū multū dūq; animo p̄deret:
impensūsq; diuinū contēplaretur natura: nō minime atol
li librariq; supra terrā cubitali altitudine obseruāt̄ est: Sequēbat̄ cor
p̄ tā & si graue & onerosū potiorē hōis partē: quā cōelo amica est.

DE Francisco Asisate.

Ed uix uilius uq; hominis contēplatio maiorē fomita fuit
effectum q̄ Frāncisci Asisāns qui dominicā passionis argu
menta: quā animo inscripserat: manibus & pedibus reprē
sentata cum latens stigmatē insigniter uisit.

DE Maria Magdalene.

Ira hęc: sed quā de Magdalene femina i p̄rimis memota
bili p̄dita sūt literis: imāons adhuc admiratiōis: hāc soli
rudine scātē cōuide stans horis anglo: ministerio: m̄ cōelū
atolli solitā: cōmoratq; ibi diū: q̄ mortalitatis necessitas patere ē.

DE Mana Aegyptiaca.

Letra hui; nominis mulier cognomēto Aegyptiaca cuius
uix mollitē s̄iegi Ereni alpēntas. cubitali altitudine iter
p̄candum sublimis a terra in uacuo pendere uisa est.

DE Hēlisabēthē Regis filia.

Elisabēth a rege orta ab alienata mente statuz similis sta
te solita est diu immobilis quum p̄ntes p̄ces Funderet.

DE Clara diui Francisci sorore.

Acuit a cōna domini ad resurrexerit diem defēcta simi
lis Clara Francisci asisāns soror: dum torum Crucis (schoe
ma alius cōtemplamr̄. Ceterum ad se reuerā uisa sibi est
ne horam quidem unam quiescē.

DE Ethnicis: & primū de Homero.

Vitū ab his diuersa & ob id fortasse minus m̄cōrabilis pie
tas illa animi intentio cui Homerus uates immortalis est.
qui cum ridiculā quāstionē ac p̄fecto indignam q̄ argu

F 11